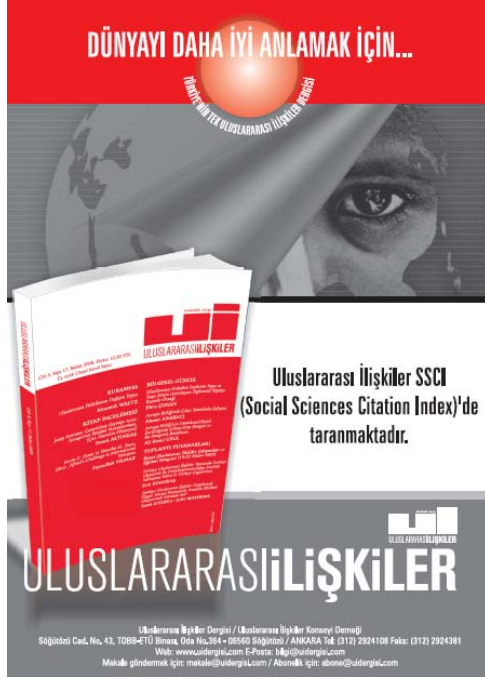

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Emel G. Oktay

Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Oktay, Emel G., "Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 10 (Yaz 2006), s. 149-179.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

Emel G. OKTAY*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden dönem içerisinde uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerin Karadeniz Bölgesi ve bölge ülkeleri üzerindeki yansımalarını değerlendirerek, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü'nün kuruluşunu ve işleyişini mümkün kılan dinamikleri Türkiye açısından incelemektir. Girişimin kalıcılığı ve başarısının değerlendirilmesi amacıyla, KEİ'nin örgütsel yapısı, potansiyeli ve bölge ülkelerinin KEİ'ye bakışına da yer verilmektedir. Karadeniz'de ekonomik işbirliğinin yanısıra, güvenlik alanında işbirliği amacıyla kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetleri arasında gerçekleştirilen oluşumlar da etkileri açısından incelenmektedir. Sonuç olarak, KEİ'nin kuruluşundan bu yana geçen sürede almış olduğu yol ve bundan sonra yapılması gerekenler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Ekonomik İşbirliği, Bölgesel Entegrasyon, Karadeniz Görev Gücü, Karadeniz Uyumlu

An Example of Turkey's Multilateral Initiatives in Eurasia: The Organization of the Black Sea Economic Cooperation

ABSTRACT

This study aims at evaluating the dynamics that paved the way for the inception of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) initiative, which was launched by Turkey taking advantage of the impact of the changes in the international system generated by the ending of the Cold War period. For the evaluation of the success and perenniality of the BSEC initiative, organizational structure and perceptions of member countries are also studied. In addition to important economic cooperation, initiatives aimed at security cooperation in the Black Sea, are also analysed by taking into account their impact upon the regional and international arena. Finally, the achievements of BSEC since its inception in 1992 are evaluated and some suggestions are provided.

Keywords: Black Sea, Economic Cooperation, Regional Integration, Blackseafor, Blacksea Harmony

---

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
Clingendael European Studies Programme
Netherlands Institute of International Relations Clingendael 7
P.O. Box 93080 2509 AB The Hague Hollanda E-posta: emeloktay@yahoo.com

Giriş

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Avrasya'daki yeni rolünün temel taşlarından birisi olacak şekilde, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri ekonomik işbirliği ve gelişme çerçevesinde biraraya getirecek bir bölgesel örgüt kurulması fikri, geçmişi sadece 1990'a kadar giden cesur bir adımdır.¹ Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikrini ortaya koydu, formüle etti ve teşkilatın kuruluş sürecini yürüttü. Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'ın çevre, enerji, turizm, eğitim ve vergilendirme alanlarında işbirliğini sağlamaya yönelik programlar oluşturulmasını öngören ilk metin olan İstanbul Deklarasyonu'nun 25 Haziran 1992'de Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanması ile Karadeniz'de ekonomik işbirliği süreci başladı.² Aynı gün imzalanan Boğaziçi Bildirisi ile de taraflar aralarındaki ilişkilerde Helsinki Nihai Senedi'nin ve AGİT'in tüm prensiplerinin üstün olacağını benimsediler. 5 Haziran 1998'de Yalta Zirvesinde imzalanan metnin ulusal parlamentoların onayını müteakip 1 Mayıs 1999'da resmen yürürlüğe girmesiyle de KEİ uluslararası alanda yasal bir kimliğe kavuşarak, benzeri uluslararası kurumlar ve BM ihtisas kuruluşları ile eşit statüde bir bölgesel işbirliği örgütü sıfatını kazandı.³

KEİ projesinde her ne kadar temel amaç KEİ bölgesindeki devletlerde sürdürülebilir kalkınma için gerekli istikrarlı ekonomik ortamın yaratılması ile sınırlı görülse de, bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliği alanında başlayacak diyalogun zamanla siyasi platforma yayılması ve bölge barışı ve güvenliğinin sağlanması da amaçlanmıştı. Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan etnik çatışmalar, bölgeyi eski komünist coğrafya içerisinde Balkanlar'dan sonra en yoğun çatışmaların yaşandığı yer haline getirmiş ve bölge ülkeleri arasında karşılıklı güven, iyi niyet ve dostluğun tesisi büyük çaba gerektiren bir uğraşa dönüşmüştü. Nitekim bu çatışmalardan hiçbirisi günümüze kadar çözüme ulaşmış değildir ve Karadeniz hâlâ istikrarsız bir bölge olma özelliğini korumaktadır. Türkiye de bu çatışmaları uzaktan seyretmekten ziyade KEİ projesi ile bölge politikalarında aktif rol oynayabileceği bir platform oluşturarak, refah, istikrar ve barışın bölgeye getirilmesinde öncü rol oynamaya çabalamıştır.

¹ Bu konuda yapılmış ilk değerlendirmeler için bkz. TÜSİAD, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi: Ekonomik Bir Değerlendirme*, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 1993; Oktay Öztüye, "Black Sea Economic Cooperation", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 3 No 3, 1992, s. 48-54.

² *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Deklarasyonu*, 25 Haziran 1992.

³ Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği Şartı'nı 5 Haziran 1998'de imzalamış, 23 Haziran 1999'da onaylamıştır. Sözleşmenin onaylanmasına ilişkin 4392 sayılı yasa, 23 Haziran 1999'da TBMM'de kabul edilmiş, 25 Haziran 1999'da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1989'da Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını elde eden ülkeler bağımsızlıklarını pekiştirmek ve Moskova ile ilişkilerinde güç dengesinin kendi aleyhlerine bozulmasını engellemek amacıyla Batı dünyasında destek arayışına girmişlerdi. Ayrıca bu ülkeler, ekonomilerini geliştirme, demokratik açılımlar yapma, komşularıyla ilişkilerini düzeltme, etnik çatışmaları çözme ve Avrupa'daki bütünleşme sürecinin bir parçası olma yönünde de çaba harcıyorlardı. Bu çerçevede, Karadeniz bölgesi devletleri, KEİ Şartı'nda belirtildiği gibi "Avrupa'daki bütünleşme sürecinin bir parçası olan, insan haklarına ve temel özgürlüklere dayalı, ekonomik serbestlik, sosyal adalet, eşit güvenlik ve istikrar yoluyla refaha varmayı amaçlayan, diğer ülkelerle, bölgesel girişimlerle, uluslararası örgüt ve mali kuruluşlarla iletişime açık bölgesel işbirliğine ilişkin ortak görüşleri paylaşarak" bölgesel bir ekonomik örgüt olan KEİ'yi oluşturma yönünde isteklilik sergilediler.

Bu çalışmanın amacı Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden dönem içerisinde uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerin Karadeniz bölgesi ve bölge ülkeleri üzerindeki yansımalarını değerlendirerek, KEİ'nin kuruluşunu ve işleyişini mümkün kılan dinamikleri Türkiye açısından incelemektir. KEİ'nin Türkiye'nin Avrasya politikalarındaki yerinin jeo-stratejik analizi ancak Karadeniz bölgesinin coğrafi ve tarihsel özelliklerinin ortaya konması ile mümkün görülmektedir. Bölge ülkeleri arasında başlatılacak ekonomik işbirliği girişiminin kalıcılığı ve başarısının, meydana getirilecek yapının bu tarihsel ve coğrafi niteliklerle göstereceği uyuma bağlı olduğundan hareketle çalışmada KEİ'nin örgütsel yapısı ve potansiyeli de incelenmektedir. Sonuç kısmında KEİ'nin aradan geçen süre içerisinde almış olduğu yol ve bundan sonra yapılması gerekenler değerlendirilecektir.

Karadeniz Bölgesi'nin Coğrafi Tanımı ve Jeo-stratejik Özellikleri

Anadolu ve Balkan yarımadalrı ile Kafkasya ve Doğu Avrupa platformu arasında kalan ve Azov Denizi dışarıda bırakıldığında 436.400 kilometre karelik bir alanı kaplayan Karadeniz, coğrafi konumu itibarıyla, Avrupa ile Asya'yı birleştiren Doğu-Batı ekseninde olduğu kadar, Rus steplerini sıcak denizlere bağlayarak Kuzey-Güney ekseninde de başat bir rol oynamaktadır.⁴

Karadeniz tek çıkış noktası olarak Ege Denizi ve dolayısı ile Akdeniz'e, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı ile bağlanır. Tarih boyunca bu yol bölge ticaretinde hayati bir rol oynamıştır.

⁴ <http://www.ocean.udel.edu/blacksea/geography/>

Bununla beraber, Karadeniz, 1992’de açılan Ren-Tuna kanalı ile Kuzey Denizi’ne, Volga-Don kanalı ile de Hazar Denizi’ne bağlanmıştır. Bu kanalların açılması Karadeniz ve Türk boğazlarının stratejik ve ticari önemini daha da arttırmıştır.

Karadeniz’e kıyısı olan 6 ülkenin (Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya, Gürcistan ve Türkiye) yanısıra, başta Tuna nehri olmak üzere Karadeniz’e dökülen büyük ticari nehirler (Dinyeper ve Don) bağlantısı ile 10 ülke daha Karadeniz Havzasının ekonomik ve çevresel etki alanı içerisinde bulunmaktadır.⁵ Aydın’a göre, coğrafi bir alan olmaktan ziyade siyasi bir oluşum olarak karşımıza çıkan Karadeniz bölgesi kıyıdaş ülkelerin yanısıra Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Yunanistan, Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Karadağ gibi Güney-Doğu Avrupa’dan Hazar Denizi’ne kadar bölgedeki siyasi gelişmeleri etkileyebilen ve de bu gelişmelerden etkilenen ülkeleri kapsamaktadır.⁶ Bazı yazarlar, kavramsal olarak daha geniş bir Karadeniz bölgesinin Kuzey Almanya Platosu ve Baltık/Kuzey Denizini içine alacak şekilde ele alınabileceğini belirtmektedirler.⁷

Karadeniz havzası, çağdaş jeopolitik teorilere göre de önemli bir bölge konumundadır. Mackinder’in kara hakimiyet teorisine göre Merkez bölgesine (kalpgah) en kolay ulaşımı sağlayacak konumda olan Karadeniz, Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisine göre de Avrupa’yı Orta Doğu ve Asya’ya bağlamaktadır. Mahan’ın deniz hakimiyeti teorisine göre ise Karadeniz’e hakim olan güç bölgeyi kontrol edecek coğrafi konuma sahip olur. Schaklian’ın Hava Hakimiyet teorisine göre de aynı şekilde merkez bölgesine ve dünya adasına hakim olacak bir coğrafi konumdadır.⁸ Ayrıca, Huntington’ın “uygarlıklar çatışması” tezinde savunduğu şekliyle kültür ve uygarlığın, insanlar ve ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli faktör olduğu düşünülmesi bile,⁹ Karadeniz bölgesine bakıldığında Müslüman dünyası ile Ortodoks dünyasını birbirinden ayıran çizginin buradan geçtiği ve bu bağlamda jeostratejik açıdan bir fay hattı oluşturduğu söylenebilir.

⁵ Laurence David Mee, “Protecting the Black Sea Environment: A Challenge for Cooperation and Sustainable Development in Europe”, Terry Adams et al. (der.), *Europe’s Black Sea Dimension*, Brüksel, Center for European Policy Studies ve Atina, International Center for Black Sea Studies, 2002, s. 81.

⁶ Mustafa Aydın, “Europe’s Next Shore: The Black Sea Region After EU Enlargement”, *Occasional Papers*, no. 53, Paris, EU Institute for Security Studies, Haziran 2004, s. 5.

⁷ Ronald Asmus ve Bruce P. Jackson, “The Black Sea and Frontiers of Freedom”, Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov ve Joerg Forbrig (der.), *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 19-20.

⁸ *Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1995, s. 2.

⁹ Samuel Huntington, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996.

Küresel Değişiklikler ve Karadeniz'in Artan Önemi

Karadeniz ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin oluşturduğu coğrafyanın bir "bölge" olarak ortaya çıkması ve 1990'lı yılların başından itibaren jeopolitik öneminin artması birden çok aşamada gerçekleşmiştir. Bu hareketi başlatan en önemli gelişmeler Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması olmuştur. Bunu takip eden on yıllık dönemde Doğu ve Merkezi Avrupa devletlerinin Avrupa-Atlantik ekonomik, politik ve güvenlik bölgesine katılmalarıyla beraber Batı dünyasının sınırları Karadeniz'e ulaşmıştır. 2000'li yılların başlarında dahi Batı'da pek çokları için Ukrayna ve Kafkasya son derece uzak ve gelecekleleriyle alakasız ülkeler olarak görülmekteyken, Avrupa Birliği ve NATO'nun son genişlemeleri ve özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'ye, 3 Kasım 2003'te İspanya'ya, 7 Temmuz 2005'te ise İngiltere'ye yönelen terörist saldırılarından sonra, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın güvenliğini tehdit eden unsurların kaynağının "Büyük Orta Doğu" bölgesinden kaynaklandığının anlaşılmasıyla Karadeniz havzası içerisinde yer alan ülkelerin bu tehdide karşı mücadelede önemli bir rol oynayabilecekleri değerlendirilmiştir.

Karadeniz, 1990'lı yılların başlarına kadar hakkında çok az şey bilinen ve neredeyse Batı'nın tarihsel bilincinde boşluk halinde bir bölge iken, adım adım Batı dünyasının politikalarında önemli bir yer edinmeye ve "Yeni Yakın Doğu" olarak algılanmaya başlamıştır.¹⁰ Asmus ve Jackson'a göre Karadeniz'e kıyısı olan Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya, Gürcistan ve Türkiye gibi ülkelerin yanısıra, Moldova ve Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan ve Ermenistan'ı da içine alan *Geniş Karadeniz Bölgesi*, Batı dünyasında yapılmakta olan stratejik çalışmaların "Bermuda Şeytan Üçgeni"ni oluşturmaktadır. Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu güvenlik alanlarının kesiştiği bölgede yer alan Karadeniz, bütün bu bölgelerin kıyısında kalarak uzmanlar tarafından uzun süre göz ardı edilmiştir.¹¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Avrupa-Atlantik topluluğunun önceliği, kendisine coğrafi ve kültürel açıdan çok daha yakın olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini entegre etmek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölünmüş olan Avrupa'yı birleştirmek olmuştur. Bunu yaparken Moskova'nın kendisini güvenlik tehdidi altında hissetmemesi için adımlar çok dikkatli atılmaya çalışılmıştır. Aynı dönemde Yugoslavya'nın dağılma savaşları ve Balkanlar'ın tamamını etkileyebilecek, hatta NATO'nun güney kanadını oluşturan Türkiye ve Yunanistan'ı

¹⁰ Arnavutluk'tan doğuda Azerbaycan'a, Ukrayna'dan güneyde Türkiye'ye uzanan Avrupa'nın yeni güneydoğu sınırını oluşturan bölgeyi tanımlayan "Yeni Yakın Doğu" kavramı için bkz. Charles King, "The New Near East", *Survival*, Cilt 43 No 2, Haziran 2001, s. 49-67.

¹¹ Asmus ve Jackson, "The Black Sea", s. 2.

içerisine alması muhtemel görülen çatışmaların önünü almak Avrupa Birliği'nin tüm enerjisini tüketmiştir.¹² Diğer taraftan, bölge ülkeleri de birbirlerinden farklı yapılarıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan problemlerle uğraşmış ve yeni yapılanmakta olan uluslararası sistemde kendilerine bir yer edinmek için girişimlerde bulunmaya ancak 2000'li yılların başından itibaren fırsat bulmuşlardır.

Bununla birlikte, Türkiye 1990'dan itibaren Batı kurumlarının Karadeniz'e daha fazla ilgi göstermesi için çaba harcayan ve bu konuda vizyona sahip tek ülke olmuştur. Böylesi bir ortamda, Türkiye, Karadeniz'e kıyaslı olan ülkeler arasında daha güçlü ekonomik bağların kurulabilmesi amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına öncülük etmiştir.

Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan istikrarsızlık ortamı aradan geçen sürede içerisinde büyük ölçüde giderilmiş, NATO ve Avrupa Birliği, Avrupa kıtasının doğusuna da sahip olduğu istikrarı yansıtmış, demokrasiyi yerleştirmiştir. 15 yıl öncesi ile kıyaslandığında bugün "bütünleşmiş" Avrupa daha demokratik, daha zengin ve güven içerisinde olmasına rağmen, "yakın çevresi" olarak nitelendirilen Batı Balkanlar'da ve Kafkasya'da henüz barış ve istikrar sağlanamamıştır. Yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı, silahların çoğalması, çevresel tehditler, insan ve silah kaçakçılığı yapan organize suç örgütleri gibi ortaya çıkan farklı güvenlik tehditleriyle mücadele edilmesi için yeni cephe Karadeniz bölgesi olarak ortaya çıkmaktadır.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a müdahalesini takiben NATO'nun bölgedeki rolünün artması ve ABD'nin Irak'a müdahalesi, Karadeniz bölgesini Avrupa-Atlantik güvenlik çevresinde daha önemli bir konuma getirmiştir. Karadeniz, Avrupa kıtasının "kıyısında" yer alan bir bölge olarak algılanmaktan çıkıp, Batı'nın stratejik hinterlandında kabul edilmeye başlanmıştır.¹³ Artık Ortadoğu'ya istikrar getirilebilmesinin sadece Batılı güçlerin askeri üslerini bu bölgeye kaydırmaları ile değil, ancak Karadeniz bölgesinde yer alan ülkelerin demokratik ve istikrarlı bir yapıya kavuşmaları ve Batı değerlerini daha doğu ve güneye yaymak için bir platform oluşturmaları ile mümkün olabileceği düşünülmektedir.¹⁴

¹² Avrupa Topluluğu'nun (daha sonra Avrupa Birliği) Yugoslavya'nın dağılma savaşlarına yönelik politikası hakkında detaylı bilgi için bkz. Emel G. Osmançavuşoğlu, *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain's Role in Shaping Western Policy 1991-1995*, Ankara, SAM Papers, 2001, 2. 3. ve 5. Bölümler.

¹³ Asmus ve Jackson, "The Black Sea", s. 22.

¹⁴ "The Future of Democracy in the Black Sea Region", Testimony of Bruce Pitcairn Jackson Before the Committee on Foreign Relations, Subcommittee on European Affairs, 8 Mart 2005, s. 1-3.

Bölgenin Avrupa-Atlantik güvenlik yapılanması için önemini arttıran diğer bir etken Hazar ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Avrupa'nın enerji güvenliğindeki rolü olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Avrupa Birliği ihtiyacı olan enerjinin yarısını Boğazlar ve Manş yoluyla almaktadır. 2020 yılına gelindiğinde enerji ihtiyacının %70'ini dışarıdan karşılamak durumunda kalacak olan AB için güvenli ve istikrarlı bir kaynak ve alternatif ulaşım yolları çok büyük önem kazandı. Karadeniz bölgesi, Avrupa'nın kuzeyine uzanan Ukrayna petrol ve doğalgaz boru hatlarından, güneyde Akdeniz'e giden Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattına kadar neredeyse tüm Avrasya enerji koridorunu kontrol etmektedir. Dolayısıyla bölgeyi Avrupa-Atlantik güvenlik sistemine bağlayacak ve istikrarı sağlayacak bir strateji Avrupa pazarlarının ihtiyacı olan enerjiyi güvenilir ve farklı kaynaklardan elde etmesini sağlayacaktır.

Son olarak, NATO ve Avrupa Birliği'nin Karadeniz'in Batı kıyılarına kadar genişlemiş olmaları ve bölgedeki ülkelerin neredeyse tamamının önceliklerinin bu kurumlara katılmak olması artık bölgeye yönelik daha kapsamlı ve ileriye yönelik politikaların oluşturmasını zorunlu bir hale getirmektedir.¹⁵

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesinin Arka Planı

20 milyon kilometrekare yüzölçümü ile Avrupa-Asya ve Orta Asya-Orta Doğu transit yollarını kontrol altında bulunduran, 350 milyonluk bir pazarı oluşturan, kullanılabilir 200 milyar varillik petrol rezervi ile Körfez bölgesinden sonra dünyanın ikinci petrol ve doğal gaz rezervlerini barındıran ve zengin maden ve yer altı zenginliklerinin yanı sıra kalifiye işgücü ve insan kaynaklarıyla önemli bir güç oluşturan ülkeleri bir araya getirmeyi hedefleyen Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) projesinin arka planı incelendiğinde farklı faktörlerin eşgüdümünün Türkiye'nin bu girişimini mümkün kıldığı görülmektedir. Bunlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgeye egemen olan ideolojik ve askeri gücün ortadan kalkması, bölgesel çatışmaların artması ve bölgenin özellikle Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına aktarılması için önemli bir geçiş yolu haline gelmesi şeklinde özetlenebilir.¹⁶

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yaklaşık 90 yılı Sovyet egemenliğinde olmak üzere üç yüzyıldan uzun bir süredir Rus/Sovyet

¹⁵ KEİ ülkelerinin bir araya geldiği her platformda Avrupa Birliği'ne üyelik en önemli gündem konularından birisini oluşturmaktadır. Bu konuda KEİ Genel Sekreteri Büyükelçi Valeri Chechelashvili'nin görüşleri için bkz. "Letter from the Secretary General of Black Sea Economic Cooperation Permanent International Secretariat (BSEC PERMIS)", *Black Sea Trend Review*, Kış 2004, s. 20-21.

¹⁶ Duygu Bazoğlu Sezer, "The Black Sea Politics and Turkey", Mustafa Aydın (der.), *Turkey in the 21st Century*, Ankara, International Relations Foundation, 1998, s. 70.

askeri ve siyasi baskısı altında kalan bölge hareket serbestliğine kavuştu. Bölgede yaşayan halkların tamamının yönetim biçimlerini ve sahip oldukları kaynakları nasıl kullanacaklarına dair alacakları kararları belirleyen güç politikaları yerini pazar ekonomisinin yerleştirilmesi ve dünya ile eklemlenme çabalarına bıraktı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye'nin kuzey ve kuzeydoğu sınırlarında ortaya çıkan jeostratejik değişim Türkiye'yi kuzeyde son derece güçlü ve tek egemen devlet olan Rusya ile komşu olma tekelinden kurtardı.¹⁷ Bunlara ek olarak, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin Türkiye'nin ticaretindeki payının artması, Azerbaycan petrolü başta olmak üzere, Hazar Denizi enerji kaynaklarının Batı pazarlarına taşınmasında Karadeniz'in önemli bir geçiş yolu olması, Balkanlar ve Kafkasya'daki çatışmaların bölge ülkelerinin istikrarını tehdit etmesi gibi faktörler Türkiye'ye Karadeniz sisteminin Soğuk Savaş sonrası dönemde önemini koruyacağını gösterdi. Ayrıca, Karadeniz'de işbirliği, Soğuk Savaş sonrası değişen dengeler içerisinde Türkiye'nin Boğazlar'da güvenliği sağlaması açısından da önem taşımaktaydı.

Genel olarak ele alındığında, Türkiye'nin Karadeniz'i bir "bölge" olarak sunma çabasının arkasında yatan sebep, yukarıda bahsi geçen değişimin ardından Türkiye'nin bölgede etkisini hissettirmek istemesi olarak açıklanabilir. Dönemin, ekonomik ve siyasi liberalleşme yanlısı Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ortaya koyduğu "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk asıllı topluluklar" vizyonu ve bunun Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne sokmak isteyen karar alıcıların Avrupa'ya vermek istedikleri güçlü imaja yansımalarının bir sonucu olarak KEİ projesi hayata geçirilmiştir. Bu şekilde bir oluşumun öncülüğünü yaparak Türkiye, Avrupa Birliği'ne Avrasya'da da etkili bir ülke konumunda olabileceğini göstermek istemişti. Ayrıca, Doğu Blokunun çözülme sinyalleri vermeye başladığı 1989'dan başlayarak, Sovyetler Birliği'nin fiilen dağılmasından sonra ivme kazanarak devam eden değişim rüzgarları Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında kendisini uluslararası arenada yalnız hissetmesine sebep olmuş ve AB'den dışlanmasıyla çakışmıştı. Türkiye, değişimin getirdiği fırsatları değerlendirerek kendine yani ortaklar ve AB'ye alternatif arayışı içerisine girmişti.

Karadeniz'e kıyıdaş olan ülkeler arasında ekonomik bağların güçlendirilerek orta ve uzun vadede bölge güvenliğine hizmet edebilecek bir işbirliğinin Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulması fikri ilk önce Büyükelçi Şükrü Elekdağ tarafından 1990'ın başında ortaya atılmıştı.¹⁸ Büyükelçi Elekdağ, projenin temel amacının "Karadeniz ülkeleri ara-

¹⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Duygu Bazoğlu Sezer, "From Hegemony to Pluralism: The Changing Politics of the Black Sea", *SAIS Review*, Cilt 17, Kış-Bahar, 1997, s. 1-30.

¹⁸ Ömer Faruk Gençkaya, "The Black Sea Economic Cooperation Project: A Regional Challenge to European Integration", *International Social Science Journal*, Cilt 45 No 4, 1993, s. 550.

sında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilebilmesi için uygun koşulların oluşturulması ve kurumsal düzenlemelerin yapılması" olduğunu belirtmişti.¹⁹ Elekdağ'a göre Türkiye, Avrupalı ve Orta Doğu olduğu kadar, Balkanlı, Karadenizli, Kafkasyalı, Asyalı ve Akdenizli bir ülkedir. Soğuk Savaş sonrasının şartları Türkiye'ye jeopolitiğinin tüm bu özelliklerini geliştirebilme imkanı tanımaktaydı. Karadeniz'de işbirliğini geliştirmek ülkenin jeopolitik önemine yeni bir boyut katacaktı. Ayrıca bölge ülkeleri arasında çoktaraflı bir işbirliğinin gelişmesinin ticari ilişkileri de hızla arttıracığı düşünülmekteydi.

Bölge ülkelerinin coğrafi yakınlığı ve birbirini tamamlayıcı üretim yeteneklerinden doğan fırsatların kullanılarak refahın artırılması da amaçlanmıştı.²⁰ Ekonomik reform çabalarına 1980'lerin başında başlayan Türkiye, demokrasi ve pazar ekonomisine geçişteki tecrübesinden faydalanarak, daha gelişmiş bir özel sektöre sahip olması sebebiyle bölge ülkelerinin ekonomik dönüşümlerine destek olmak, önemli ticaret ortakları haline gelmek ve bölgedeki yatırım potansiyelini değerlendirmeyi amaçlanmıştı. Mayıs 2000-Mayıs 2003 arasında KEİ Daimi Sekreteryası Genel Sekreter Birinci Yardımcılığı yapmış olan Büyükelçi (E.) Tanış Bleda, KEİ'nin temel kuruluş amacını "Karadeniz bölgesini dünya ekonomisine entegre etmek, üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek ve ortak denizimizi bir dostluk, istikrar ve refah denizi haline getirmek için yola çıkılmıştı" diyerek özetlemekteydi.²¹

Öte yandan, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik aktif bir politika izleme çabası, uluslararası alanda özellikle Rusya'nın tepkisini çekmeye başlamıştı. Yapılan değerlendirmelerde Türkiye'nin revizyonist bir bakış açısıyla hareket etmeye başladığı ve ortaya çıkan fırsatların da etkisiyle 70 yıllık geleneksel "Atatürkçü" dış politika çizgisinden saparak daha milliyetçi, Turancı ya da yeni-Osmanlıcı olarak nitelenen politikalara yöneldiği belirtiliyordu.²² Nitekim, başlangıçta Rusya, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki varlığını, İran'ın pan-İslamist politikalarına karşı dengeleyici bir unsur görmüşse de, daha sonraları ve özellikle güç kazanmaya başladıktan sonra bundan son derece rahatsız olduğunun

¹⁹ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1991.

²⁰ O dönemde bölgesel entegrasyon örneklerini, bölge ülkelerinin ekonomik yapılarını ve ekonomik işbirliğine uygun olup olmadıklarını değerlendiren bir çalışma için bkz. Bülent Gültekin ve Ayşe Mumcu, "Black Sea Economic Cooperation", Vojtech Mastny ve Craig Nation (der.), *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, Oxford, Westview, 1996, s. 179-201

²¹ Tanış Bleda, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, Cilt 7 No 1, İlkbahar 2001, s. 494-502.

²² Örneğin bkz., Graham E. Fuller, "Turkey's New Eastern Orientation", Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser (der.), *Turkey's New Geopolitics: From Balkans to Western China*, Santa Monica, Westview Press, 1993, s. 45-48.

sinyallerini vermeye başlamıştı. Sonuçta Türkiye, Rusya ile işbirliğinin, Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkileriyle kıyaslandığında çok daha önemli olduğunu kavrayarak, Rusya ile özellikle ekonomik işbirliğini artırmak istediğini gösterdi.²³

Bu çerçevede düşünüldüğünde, Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarından farklı olarak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin geleneksel Türk Dış Politikası ilkelerine uygun olarak, tüm komşu ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde bulunmayı ve işbirliği ortamı yaratmayı amaçlayan şekilde, daha dengeli bir politika izleme çabası içerisinde olan Dışişleri bürokrasisinin bir projesi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. KEİ ile Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik izlenen politikaların Rusya'nın tepkisini çekmesini mümkün olduğunca engellemek ya da en azından hafifletebilmek amacıyla Rusya ile daha yakın ilişkiler kurma imkanı içerisinde bir oluşuma gidilmeye çalışıldı. Ekonomik işbirliğine Azerbaycan ve Gürcistan'ın yanısıra Ermenistan'ın da davet edilmiş olması, ardından Yunanistan'ın üye olarak kabul edilmesi de Türkiye'nin bölgede daha dengeli bir politika arayışına işaret etmekteydi. KEİ şartında, kurulacak örgütün üye ülkeler için Avrupa Birliği'ne üyeliği önünde bir engel teşkil etmeyeceğinin ve alternatif olmayacağını belirtmesi de Türkiye'nin aslında geleneksel Batı eğilimli politikalarından vazgeçmemiş olduğunun göstergesiydi.

Gelenekselliği ve dar bakış açısıyla, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin değişen şartlarına ayak uyduramamakla eleştirilen Dışişleri bürokrasisi ve dış politika elitleri aslında KEİ projesi ile bir taraftan Türkiye'nin demokrasi ve pazar ekonomisi konusundaki tecrübesini artı değere dönüştürme fırsatı oluşturmuş, diğer taraftan liberal bir anlayışla dış politikanın oluşturulmasında ve yürütülmesinde önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaya başlayan iş çevrelerinin Türk dış politikasında önemli bir rol oynamasını sağlayacak ortam yaratmışlardır. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi KEİ projesi bölgedeki tüm ülkeleri çatısı altında toplayarak, ayırım gözetmeden ekonomik refahın liberal politikalarla arttırılması ve çatışmaların diyalog yöntemi ile çözülmesini amaçlayarak Türk dış politikasının bölgesel istikrar ve barışa verdiği önemi göstermektedir. Büyükelçi Şükrü Elekdağ tarafından ortaya konan proje, 1980'li yıllarda liberal politikalarıyla öne çıkan dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı da heyecanlandırmış ve siyasi desteğini kazanmıştır.

Emekli Büyükelçi Yaman Başkut, anılarında 29 Ocak 1990'da Dışişleri Bakanlığı'nda dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın talimatıyla

²³ Bu konudaki değerlendirme için bkz., Mustafa Aydın, "Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy Toward Central Asia and Caucasus," Tareq Y. Ismael & Mustafa Aydın (der.), *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics*, New York, Ashgate, 2003, s. 145-146.

"SSCB ile Doğu Avrupa'daki Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye" başlıklı bir seminer düzenlendiğini ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Türk-Sovyet İş Konseyi Başkanı ve Doğu Avrupa'da halihazırda iş yapmakta olan bazı önemli işadamlarının katılımının yanısıra, 250 "kalburüstü" işadamına davetiye gönderildiğini anlatmaktadır.²⁴ Seminer sırasında sunulmak üzere hazırlanan rapor niteliğindeki kitapta özetle Doğu Blokunu rakip olarak değil, geniş potansiyeli bulunan bir ortak olarak değerlendirmek gerekliliği üzerinde durulmaktaydı.²⁵ Başkut'a göre son derece takdir toplayan seminer o dönemde Mesut Yılmaz'ın ANAP Genel Başkanlığına adaylık şovu olarak değerlendirilmişti ve Cumhurbaşkanı Özal seminere ilgi göstermemişti. Bununla birlikte Büyükelçi Başkut'un anlatımıyla "her yenilikte öncü olmaktan veya öyle görünmekten pek hoşlanan Özal... duyduğumuza göre, hazırladığımız rapordan ve işadamlarıyla birlikte konuya eğilmemizden pek mutlu olmuştu".²⁶ Cumhurbaşkanı Özal daha sonra işbirliğinin çerçevesinin çizilmesinde istediğinde aslında genel nitelikte fikirlerin hazır olduğu ve özellikle Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın köşeyazarı olarak gazetelere aksettirdiği fikirler ve dönemin Moskova Büyükelçisi Volkan Vural'ın Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı mesajlarda Karadeniz ülkeleri arasında işbirliğini geliştirmenin önemi üzerinde durulmakta olduğu anlaşılmaktadır. Fikri benimseyen Özal hiç vakit geçirmeden Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya devlet başkanlarına önerisini duyurmuştu.

3 Aralık 1990'da Cumhurbaşkanı Özal'ın "ilgili kamu kesimi sorumluları ve özel sektörden çalışmalarını katkı yapabilecek önemli iş adamlarımızı çağırın" talimatıyla Abant'ta yapılan hazırlık toplantısından²⁷ sonra 19 Aralık'ta Ankara'da Bulgaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği'nden temsilcilerin katılımı ile yapılan ve dört gün süren ilk toplantıda taraflar, Türkiye tarafından hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel prensipleri kapsayan taslağı üzerinde çalıştılar ve sonuç bildirgesinde "Karadeniz Ekonomik İşbirliği" nin kurulmasında anlaşmaya vardıklarını resmen açıkladılar.²⁸ 12-13 Mart 1991'de Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991'de Sofya'da uzman düzeyinde devam eden toplantılarla KEİ'nin amaçları ve prensipleri üzerinde ortak bir anlaşmaya varılmasının ardından 11-12 Temmuz 1991'de Moskova'da, KEİ Anlaşması metni üzerindeki çalışmalar sonuçlandırılarak, imzaya hazır hale geti-

²⁴ Yaman Başkut, *Aferin İyiydin*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2004, s. 95-97.

²⁵ Başkut, *Aferin*, s. 98.

²⁶ Başkut, *Aferin*, s. 99.

²⁷ Abant Toplantısı ile ilgili anekdotlar için bkz. Başkut, *Aferin*, s. 100-101.

²⁸ Ankara'daki toplantıda Sovyet Delegasyonunun içinde Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısının yanısıra Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Gürcistan ve Rusya temsilcileri de bulunmaktaydı.

rildi. 3 Şubat 1992'de de; Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova Bakan düzeyinde, Ukrayna ve Bulgaristan ise Dışişleri Bakanları düzeyinde biraraya gelerek, KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe ettiler. KEİ Anlaşması, 25 Haziran 1992'de İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısı'nda dokuz üye ülkenin yanısıra, Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, resmi statü kazandı.

Bölge Ülkelerinin KEİ Projesine Bakışı

Sovyet Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Müdürü Vitaly Churkin 18 Aralık 1990'da Kremlin'de verdiği brifingde "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin Sovyetler Birliği'nin yüksek kademelerinde desteklendiğini ve onaylandığını belirterek, projenin Sovyetler Birliği'nin oluşturucu Cumhuriyetlerinden Karadeniz'e kıyısı olan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan ile, bölgeyle ekonomik bağlantısı olan Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan tarafından da desteklendiğini" söyledi.²⁹ Churkin'e göre projenin tüm Avrupa'yı kapsayacak bir ekonomik alanın yaratılmasında büyük katkısı olacaktı ve özellikle ekolojik alanda yapılacak önemli işler bulunmaktaydı.

Gerçekte, 1990'lı yılların başında Karadeniz bölgesindeki devletler arasında ekonomik bir birlik oluşturma fikri yoktu ve KEİ ile oluşturulan kurumsallaşma o dönemde neredeyse imkansız görünmekteydi. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki sınır kapalıydı, Moldova ve Gürcistan ayrılıkçılarla mücadele ediyorlardı ve Ermenistan ile Azerbaycan savaşıyordu. Bununla birlikte, 10 yıldan kısa bir süre içerisinde aralarında büyük farklılıklar olan Karadeniz ülkeleri bir şart imzalayarak bölgesel bir örgüt oluşturdular, ekonomik kalkınma projeleri hazırladılar, çevre, ticaret, ulaşım, iletişim ve göç alanında yönetmelikler uygulamaya geçirdiler.³⁰ KEİ çerçevesinde işbirliğine gitmenin temelinde, bölge ülkelerinin Avrupa ve Atlantik kurumlarına entegre olma yolunda kat etmeleri gereken uzun ve zor bir yol olduğunun farkında olmaları bulunmakla beraber, bütün bu süreci sadece Brüksel'e bölgesel iyi niyet içerisinde olduklarını göstermek için başlattıklarını düşünmek doğru değildir. Karadeniz bölgesi ülkelerinin KEİ'ye üye olmalarını sağlayan motivasyonlar bundan daha karmaşıktır.

Rusya Federasyonu Karadeniz'de ekonomik işbirliği projesini bölgedeki etkisini tekrar artırmak için kullanmayı düşünmekteydi. Nitekim, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya Karadeniz'de eskiden

²⁹ Official Kremlin Int'l News Broadcast, *In the Press Centre of the Soviet Foreign Ministry Briefing on Current International Policy Problems*, Moskova, 19 Aralık 1990, s. 1.

³⁰ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/BSEC/gnlbilg.htm#yapisi>

sahip olduğu kıyıların üçte birinden daha azı ile yetinmek zorunda kalmıştı ve bölgede stratejik geri çekilme içerisindeydi.³¹ Karadeniz ve çevresindeki toprakların Rusya için tarihi önemi göz önüne alındığında ve o dönemde, Rus askerlerinin hâlâ Karadeniz'e kıyısı olan eski Sovyet topraklarında bulunduğu ve Ukrayna ile Karadeniz Filosu konusundaki görüşmelerin devam etmekte olduğu düşünüldüğünde, bölge ülkelerini bir araya getiren bu tür bir foruma katılmak, isteklerini bu platformda da dile getirmek için iyi bir fırsat yaratmaktaydı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Karadeniz'de değişen dengeler, Rusya'yı işbirliğine daha yatkın bir pozisyona getirmişti.³²

Ukrayna ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan diğer ülkeler içinse, bölgesel bir oluşuma veya bir uluslararası işbirliği projesine katılmak yeni elde ettikleri bağımsızlıklarının altını çizmek ve uluslararası işbirliği ile daha önemli gördükleri örgütlerin üyeliklerine açık olduklarını göstermenin bir yolu olarak görülmüştü.³³ Ukrayna için KEİ'ye katılmak uluslararası bağlantılarını çeşitlendirmek şeklinde özetleyebileceğimiz dış politikasına son derece uygundu. Nitekim, bu politika çerçevesinde Ukrayna, Baltık ve Karadeniz'de bölgesel işbirliği fikirlerini dile getirmişti.³⁴

KEİ projesi Yunanistan için de tarihsel bağ ve ekonomik çıkarlarının bulunduğu bir bölgeyle bağlantı kurması açısından önemli olmakla beraber, Avrupa merkezli Güneydoğu Avrupa işbirliğinden farklı bir yön çizmesi Yunanistan'ı rahatsız ederek ilk başta projeye karşı çıkmasına sebep olmuştu. Fakat yeni oluşumda Türkiye'nin inisiyatifi ve etkisini sınırlandırmak amacıyla örgüte girmeyi de gerekli görmüştü. Atina, üye olduktan sonra KEİ içinde uzun süre Türkiye'nin çıkarlarını baltalamaya çalışmış ve Yunanistan'ın Cumhurbaşkanı Özal'ın girişimiyle üye yapılması daha sonra büyük bir hata olarak yorumlanmıştı.³⁵ Yunanistan, KEİ'de 1995'e kadar düşük bir profil çizmekle birlikte, bu tarihten sonra Avrupa Birliği ile KEİ arasında kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkaracak şekilde köprü rolü oynamaya çalışmıştır.³⁶ Bölge içi ticaret ve projelerin finansmanını sağlamak ve uluslararası piyasalar-

³¹ Arkady Moshes, "Littoral States and Region Building Around the Black Sea", Oleksandr Pavliuk ve Ivanna Klymush-Tsintsadze (der.), *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, M.E. Sharpe, New York, 2004, s. 66-67.

³² Sergei Karaganov et. al., "The Participation of Russia in the Black Sea Economic Cooperation: Expectations and Concerns", ELIAMEP Halki Konferansı, Halki, Yunanistan, Ekim 1996'da sunulan çalışma, s. 18-19.

³³ King, "The New Near East", *Survival*, Cilt 43 No 2, Haziran 2001, s. 58-59.

³⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Stephen F. Larrabee, "Ukraine's Balancing Act", *Survival*, Cilt 38, No 2, Yaz 1996, s. 143-165.

³⁵ Şükrü Elekdağ, "KEİ'nin Zaafiyetleri", *Milliyet*, 5 Mayıs 1997.

³⁶ Yannis Valinakis, "The Black Sea Region: Challenges and Opportunities for Europe", *Chaillot Papers* No 36, Paris, 1999, s. 22. <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai36e.html>.

dan bölge ihtiyaçlarının karşılanması için kapital bulmak amacıyla, sermayesi üye ülkelerin katkılarıyla oluşturulan, KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası da 21 Haziran 1992'de Selanik'te kurulmuştur. Yunanistan daha baştan Ermenistan ve Moldova'nın sermaye hisselerini bankaya bu ülkeler namına ödemeyi önererek, projeler konusunda karar alma mekanizmasını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek istediğinin sinyallerini vermiştir.³⁷ Bunun yanı sıra, KEİ Örgütü'nün hedeflerini geliştirmek, yeni imkanları ve işbirliği alanlarını saptamak üzere kurulan Uluslararası Karadeniz Etüdleri Merkezi de Eylül 1998'de Atina'da faaliyet göstermeye başlamıştır.

Öte yandan, Romanya ve Bulgaristan, NATO ve Avrupa Birliği'ne yönelim stratejileri çerçevesinde bir dizi ilişkiler ağı oluşturmaya çalışıyorlardı. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova gibi daha küçük ülkeler ise güvenliklerini ve bağımsızlıklarını pekiştirmenin yanı sıra, çok taraflı bağlantılar kurarak izolasyondan kurtulmak ve Avrupa Birliği entegrasyon sürecine dahil olmak hedefiyle KEİ'ye yaklaşıyorlardı. Ermenistan için siyasi öncelik Karadeniz'e kıyası olmayan bir ülke olarak, Azerbaycan ve Türkiye ile bozuk olan ilişkileri yüzünden içinde bulunduğu coğrafi izolasyonu aşmak, ulaşım yollarının açılması ve malların serbest dolaşımını sağlamaktı.³⁸ Son olarak Arnavutluk, Hazar denizi doğal gazını Adriyatik kıyılarına taşıyacak projeler de göz önünde bulundurarak Ankara tarafından KEİ üyeliğine davet edilmişti.³⁹

Charles King'e göre KEİ, bölge ülkelerinin kendilerini bu bölgeye ait olduklarını hissettiklerinden ya da ortak bir takım çıkarları bulduklarını düşündüklerinden değil, komşularının katılacakları yeni oluşumda dışarıda kalmak istememelerinden ortaya çıkmıştı.⁴⁰ Dolayısıyla "örgüt oluşturma süreci bir anlamda bölgeyi tanımlamıştır, yoksa bölge mevcutken bir bölgesel örgüt oluşturmaya çalışılmamıştır".⁴¹

KEİ'nin Amaçları, Yapısı ve Potansiyeli

³⁷ Elekdağ, "KEİ'nin Zaafiyetleri".

³⁸ A. Hovakimian, ELIAMEP Halki Konferansı, Halki, Yunanistan, Ekim 1996'da yapılan konuşma metni, s. 4.

³⁹ Valinakis, "The Black Sea Region", s. 23.

⁴⁰ Karadeniz'de işbirliği projesi, Türkiye tarafından ortaya konduktan ve Karadeniz bölgesi kendi başına bir birim olarak ortaya çıktıktan sonra, bölge ülkeleri bu oluşumun içerisinde yer almayı, dışında kalmaya tercih etmişlerdir. Birtakım toplantılara katılarak "bölgede barış ve istikrarın sağlanmasını istiyoruz" şeklinde açıklamalardan ibaret olan KEİ'ye katılımın siyasi ve ekonomik maliyeti, oluşuma katılmayıp dışarıda kalarak komşulara bölge politikalarında söz sahibi olma hakkı vermeye nazaran son derece düşük olarak değerlendirilmiştir. Bkz., King, "The New Near East", s. 59.

⁴¹ King, "The New Near East", s. 59.

Bölgesel Entegrasyon ve KEİ

Coğrafi özellikler ve tarihsel devinimler göz önüne alındığında KEİ projesinin son derece uygun bir zamanda ve doğru amaçlar doğrultusunda ortaya konduğu anlaşılmaktadır. KEİ'nin temel amacı üye devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri olarak belirlenmişti.⁴² Öncelikle, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin arttırılması ve ticarete engellerin kaldırılması hedeflenmekteydi. Uzun dönemli amaç ise, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişi, mal, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için uzun dönemde aşamalı olarak katılımcı devletler arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır.⁴³ Bununla birlikte, Emerson ve Vahl'ın da belirttiği gibi, Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği içerisinde olan Türkiye veya Avrupa Birliği üyesi olacak olan KEİ ülkelerinin (Romanya, Bulgaristan) Birlik üyesi olmayan ülkelerle serbest ticaret bölgesi oluşturması hukuken mümkün değildir.⁴⁴ Mevcut şartlar altında KEİ ancak bölge ülkeleri arasındaki ticaretin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla malların kolayca bir yerden başka bir yere nakledilmesini sağlamaya yönelik girişimlerde bulunabilir.

KEİ'nin kuruluş deklarasyonu'nun çeşitli maddelerinde belirtildiği üzere ekonomik işbirliği bölgede barış ve güvenliğin tesis edilmesinin bir numaralı yolu olarak görülmektedir. Katılımcı üyelerin niyeti, Deklarasyonun 5. maddesinde bahsedildiği üzere Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) prensiplerinden yola çıkılarak, tüm Avrupa'yı içine alan bir ortak ekonomik bölgenin kurulmasına katkıda bulunmaktır. Bölgesel ekonomik işbirliğini düzenleyen kurumların üye ülkelerin büyümelerini olumlu yönde etkileyerek ve ithalat için talebi arttırarak, sadece üye ülkeler arasında değil, üye ülkelerle üye olmayan ülkeler arasında da ticaret hacminin artmasını sağladığı bilinmektedir. Sayan, ülkelerin bölgesel işbirliğine girmelerindeki temel motivasyonun, malların, hizmetlerin ve diğer üretim faktörlerinin blok içerisindeki hareketini hızlandırarak etkinliği arttırmak ve rekabeti harekete

---

⁴² KEİ ülkelerinin bir bölümü tarıma dayalı gıda, giyim ve diğer tüketim malları sanayileri bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe, diğer bir bölümü ise yatırım ve ağır sanayi malları bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Örneğin Romanya ve Kafkasya ülkeleri düşük maliyetli işgücüne, Türkiye ve Yunanistan gelişmiş hizmet ve turizm sektörü, hafif endüstriler ile ileri teknolojiye, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Azerbaycan gibi ülkeler kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji stoklarına sahiptir. <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi10/kei.htm>

⁴³ <http://www.die.gov.tr/turkish/bsec/gnibilg.htm>.

⁴⁴ Michael Emerson ve Marius Vahl, "Europe and the Black Sea-Model Regionalism", Prêt-À-Porter", Adams et al. (der.), *Europe's Black Sea Dimension*, s. 15.

geçirmek şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Ayrıca ortak üretim standartlarının getirilmesi üye ülkelerin blok dışı ticaretinin de artmasını kolaylaştırmaktadır.⁴⁵

Diğer taraftan, bölgesel girişimler, korumacılık ve tercihli muameleden ziyade işbirliğini ve pazara erişimi kolaylaştırdığı sürece uluslararası alanda desteklenmekte ve üye ülkelerin dünya pazarıyla bağlantı kurmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) gibi küresel alanda faaliyet gösteren örgütler de, örneğin Avrupa'da ekonomileri geçiş aşamasında olan ülkelerin daha gelişmiş komşularıyla ilişkilerini geliştirebilmelerini sağlamak amacıyla bölgesel işbirliği örgütlerine destek vermektedirler.⁴⁶

5 Haziran 1998'de imzalanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Şartı'nın, işbirliğinin ilkeleri ve alanlarını belirleyen "Madde 3-Prensip ve Amaçlar" kısmında izlenecek ilkeler ve amaçlar içerisinde "ekonomik işbirliğini, üye devletlerin uluslararası örgütlere ya da kuruluşlara tam veya diğer nitelikteki üyeliklerinden kaynaklanan uluslararası yükümlülükleriyle çelişmeyecek ve üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmelerini engellemeyecek tarzda geliştirmek" maddesi bulunmaktadır. Bu da KEİ'nin hiçbir şekilde üyelerini Avrupa Birliği'nin yanısıra, diğer uluslararası örgütler de dahil olmak üzere üçüncü partilerle ilişkilerini geliştirmekten alıkoymayacağını veya diğer bölgesel örgütlerle işbirliğine girmelerini engellemeyeceğini açıkça göstermektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü dünyanın özellikle enerji alanında önemli üretici ülkeleri ile tüketici ülkelerini çatısı altında toplamaktadır. Yaklaşık 350 milyon nüfusa sahip 20 milyon metrekarelik bir coğrafyada yer alan KEİ ülkeleri 310 milyar Dolar'lık ticaret hacmi ile dünya ticaretinin %5'ini gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, Tablo 1'de görüleceği üzere üye ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklıdır.

Tablo 1: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin temel göstergeleri

Ülkeler	Yüzölçümü (kilometre kare)	Nüfus (milyon)	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Milyar Dolar)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)
Arnavutluk	28.748	3,1	4,1	1.300

⁴⁵ Serdar Sayan, , "The Black Sea Economic Cooperation Project: A Substitute For or A Complement to Globalization Efforts in the Middle East and the Balkans?", Ekonomik Araştırma Forumu'nda sunulan çalışma, Kahire, 1998. http://www.bilkent.edu.tr/~sayan/DiscussionPapers/ERF_WP9806.pdf

⁴⁶ Ibid.

Azerbaycan	86.600	8,2	5,6	688
Bulgaristan	110.910	8,0	13,6	1.690
Ermenistan	29.800	3,1	2,1	556
Gürcistan	69.700	5,2	3,1	594
Makedonya♦	25.333	2,0	3,4	1.676
Moldavya	33.843	4,3	1,5	346
Romanya	237.500	22,4	38,7	1.728
Rusya Federe-rasyonu	17.075.200	144,9	310,0	2.141
Sırbistan ve Karadağ*	102.350	10,6	25,3 (satın alma gücü paritesi)	2.370 (satın alma gücü paritesi)
Türkiye	780.580	69,3	147,7	2.230
Ukrayna	603.700	49,3	37,6	766
Yunanistan	131.940	10,9	117,2	11.063

Kaynak: Veriler 2003 Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'ndan alınmıştır.

♦ Hukuki süreç tamamlandıktan sonra üye olacaktır.

* CIA Factbook'dan alınmıştır ve 2002 yılına ait verilerdir. Karadağ, 21 Mayıs 2006'da yapılan referandum sonrasında 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etmiştir.

KEİ Tarafından Yürütülen Projeler

Ulaştırma ve iletişim sektörleri KEİ sürecinin can damarını teşkil etmektedir. KEİ iletişim alanında üç projeyi hayata geçirmiştir; ITUR projesi ile Türkiye, Ukrayna ve Rusya denizaltından 3200 km.'lik fiber optik kablo sistemi ile birbirine bağlanmıştır; KAFOS projesi Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Moldova'nın katılımı ile gerçekleşmiş olup İstanbul, Varna ve Kışinev arasında doğrudan bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Trans Balkan Hattı isimli üçüncü proje ile İtalya, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Türkiye birbirine bağlanmıştır. Ayrıca üye ülke uzmanları demiryolu ve karayolu ulaşımının, limanların ve bölgedeki deniz yollarının haritasını çıkartarak KEİ ülkelerinin 2005'e kadar ulusal altyapılarını ve tercihli yollarını saptamış bulunmaktadır.

KEİ'nin üzerinde durduğu dört önemli ulaştırma projesi bulunmaktadır. Bunlar 1) Kuzey-Güney yönünde Baltık Denizi, Orta Rusya, Azak ve Karadeniz arasında Pan-Avrupa koridoru; 2) Doğu-Batı yönünde Adriyatik Denizi, Karadeniz, Orta Asya arasında Pan-Avrupa 8. Koridoru; 3) Tuna, Don, Volga nehirleri arasında Pan-Avrupa 7. Koridoru; ve 4) Karadeniz Pan-Avrupa Ulaştırma Alanı'dır.⁴⁷

⁴⁷ Ferhan Erkmengoğlu, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)- Örgütünün Dünü, Bugünü ve Geleceği", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/4Erkmenoglu2.htm>.

Örgütün bir diğer önemli faaliyet alanı olarak karşımıza enerji sektörü çıkmaktadır. 1995'de ABD Merkezi Haberalma Örgütü'nün (CIA) yaptığı değerlendirmelere göre Hazar havzasında 200 milyar varil civarındaki petrol ve doğal gaz bulunduğu söylenmekle birlikte, daha sonra bu miktarın 70 milyar varile kadar düşebileceği açıklamaları yapılmıştır.⁴⁸ Yapılan çalışmalardan 2010'a gelindiğinde Hazar bölgesinde günde 3 milyon varillik üretim yapılabileceği anlaşılmaktadır.⁴⁹ Bununla birlikte, KEİ'nin jeostratejik önemi bu doğal kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, esas itibarıyla Batı dünyasına yönelik enerji nakil yolları üzerinde olmasından kaynaklanmaktadır. Enerji konuları KEİ üyesi ülkeler tarafından işbirliğine yönelik şekilde gözden geçirilmiş ve bölgeden sağlanacak enerjinin çevreye zarar vermeden etkin bir şekilde boru hatlarıyla Batı'daki tüketicilere pazarlanmasının bölgede kalıcı bir barışın tesisi yönünde önemli bir adım olacağından yola çıkılarak projeler geliştirilmesi yönünde niyet bildirilmiştir.⁵⁰

Bugün gelinen noktada KEİ'nin kuruluş amaçları arasında öngörülen pek çok alanda işbirliğini geliştirmek için atılmada bulunmuş olmasına karşın, bölgeye yönelik en önemli projeler KEİ'nin örgütsel yapısı dışında ele alınmaktadır.⁵¹ AB'nin çevre, ulaşım ve enerji konularında pek çok girişime KEİ bünyesi dışında destek vermesi KEİ'nin beklenen başarıyı gösteremediğini savunanların en güçlü argümanını oluşturmaktadır. AB, birlikte çalışabileceği bir bölgesel örgüt olarak, bölge projelerine aktardığı kaynakları KEİ bünyesinde değerlendirmelidir. Böylesine bir potansiyelin varlığı 1997'de Komisyon tarafından gündeme getirilmiş ve bunun üzerine KEİ, AB'ye gözlemci ya da tam üye olarak örgütte yer alması için davette bulunmuştur. AB'nin bu davete temkinli ve soğuk yaklaşmasının temel sebebinin KEİ üyesi ülkelerin gerçekte bölgeyi ilgilendiren meselelerin işbirliği ile çözümünde ne kadar samimi olduklarına dair bir kanaatinin olmamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.⁵² Emerson ve Vahl'ın da ifade ettiği gibi bölge için hayati öneme sahip çevre, ulaşım ve enerji gibi konuların KEİ bünyesi dışında bırakılması bu yöndeki güvensizliği arttıran unsurlar olarak görülmektedir.⁵³ Bununla birlikte son dönemde KEİ somut proje-

⁴⁸ Terry D. Adams, "Caspian Oil and Gas Development and the Black Sea Region: An Overview", Adams et al. (der.), *Europe's Black Sea Dimension*, s. 42-43.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 44.

⁵⁰ Erkmenoğlu, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği".

⁵¹ Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik projelerinden en önemlileri olarak, TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru) ve bölge ülkeleri arasında petrol ve doğalgaz boru hatlarının rehabilitasyon ve modernizasyonunu sağlamayı hedefleyen INOGATE sayılabilir.

⁵² Aydın, "Europe's Next Shore", s. 29-30.

⁵³ Emerson ve Vahl, "Europe and the Black Sea-Model Regionalism", s. 31-32.

lere yönelerek mevcut tıkanıklığı aşmak istediğinin sinyallerini vermektedir.

Deniz Kuvvetleri'nin İşbirliği: Karadeniz Gücü (*Blackseaför*) ve Karadeniz Uyumunu (*Blacksea Harmony*)

KEİ bünyesi dışında kalmakla birlikte, Karadeniz'de dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı anlayışı daha da güçlendirmek ve bölgesel güvenlik ve istikrarı arttırmak hedefiyle, aynı zamanda KEİ üyesi olan Karadeniz'e kıyıdaş devletleri bir araya getiren Karadeniz Görev Gücü (*Blackseaför*) ve daha yakın dönemde Türkiye tarafından gündeme getirilen Karadeniz Uyumunu (*Blacksea Harmony*) projeleri KEİ'nin güvenlik işbirliği alanında bıraktığı boşluğu doldurmaya taliptirler.

1990'lı yılların başından itibaren siyasi ve ekonomik alandaki gelişmeler paralelinde, Karadeniz'e sahilدار ülke Deniz Kuvvetleri arasında "arama-kurtarma, insani yardım, çevre koruma, mayın karşı tedbirleri ve liman ziyaretleri" gibi insani boyutu önem kazanan görevlerde fiilen yer alacak çokuluslu bir deniz gücü oluşturma fikri 1994-95 yıllarında ortaya atıldı. Bu fikir daha sonra, 1998'de Varna'da icra edilen ikinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Gürcistan, Rusya Federasyonu, Romanya ve Ukrayna'ya önerildi ve tüm ülkelerin desteğini aldı. Türkiye Genelkurmay Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde, Dışişleri Bakanlığı ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ilgililerinin yaptıkları yoğun çalışmalar sonucu, Karadeniz'e sahilدار ülkeler, önce 28 Haziran 2000'de Ankara'da Blackseaför Niyet Mektubu'nu imzaladı, ardından 2 Nisan 2001'de İstanbul'da Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu -kısaca Karadeniz Gücü (*Blackseaför*)- kuruluş anlaşması imzalandı.⁵⁴ Rusya Federasyonu'nun 30 Aralık 2002'de Blackseaför anlaşmasını onaylamasıyla tüm katılımcı ülkelerin onay işlemleri tamamlandı. Karadeniz'deki olası büyük deniz kazalarına anında müdahale için tasarlanan Karadeniz Gücü, daha sonra yeni görev tanımı ile organize suçlar ve terörizm ile mücadele konularında da işbirliği için zemin oluşturdu.

Karadeniz Görev Gücü içerdiği siyasi ve askeri konular itibariyle Karadeniz'de bir ilk oldu. Anlaşmaya göre; görev gücü gerekli olduğunda biraraya gelecek, yılda bir kez bir ülke karargah olarak belirlenecek, en az yılda bir kez tatbikat yapacaktı. İstanbul Boğazı anlaşma kapsamı dışında tutulmaktaydı. Fakat Boğaz'daki herhangi bir kazada Türkiye bu güçten yardım isteyebilecekti. Karadeniz'deki her felakete müdahale edebilecek bir güç olarak tasarlanan Görev Gücü, bu kap-

⁵⁴ <http://www.blackseaför.org>

samda tanker kazalarına ve Mavi Akım projesinde ortaya çıkabilecek çevre felaketlerine de müdahale edecekti. Bunun yanısıra, alınan mayın karşı önlemleri ile dünya savaşları sırasında Karadeniz'e dökülen çok sayıda mayının temizlenmesi amacıyla, tüm üye ülkeler, ellerindeki mayın haritalarını biraraya getirerek ortak bir mayın envanteri çıkaracaktı.⁵⁵

1-4 Nisan 2003'de yapılan Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları (BSNC) Üçüncü Toplantısı'nda özellikle asimetrik terör ve Blackseaför'ün bu tehdide karşı nasıl kullanılabileceği konusu tartışılmış ve Türkiye tarafından "Denizde Terör ve Organize Suçlarla Mücadelede Blackseaför'ün Kullanımı"na ilişkin bir döküman hazırlanmasına karar verilmiştir.⁵⁶ 7 Temmuz 2004'te yapılan toplantıda ise Karadeniz Gücü'nün görev yönergesi değiştirilerek, organize suçlar ve terörist tehditler de görev kapsamı içine alınmıştır. "Terörizmle Mücadele Operasyonu" adı altında ilk tatbikat 5-27 Ağustos 2004'de gerçekleştirilmiştir. Karadeniz Gücü'nün görev yönergesinin değiştirilmesi ve hemen ardından ilk tatbikatın yapılmasının perde arkasında, Karadeniz'e NATO unsurlarının girmesinin önlenmesi bulunuyordu. NATO üyesi olmasına karşın Türkiye, yeni NATO üyeleri Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'nun Akdeniz'de gerçekleştirdiği "Aktif Gayret (*Active Endeavor*)" operasyonunun Karadeniz'e yayılması yönündeki girişimlerinden rahatsız olmuştu. Romanya ve Bulgaristan, Karadeniz'de Rusya ve Ukrayna'nın gücünü dengelemek için NATO deniz unsurlarının devriye hizmetinde bulunmasını istiyordu. Fakat Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda duyarlı olan Türkiye, sözleşmenin zedelenmesine neden olabilecek bu girişime sıcak bakmadı ve Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş ülkelere sağlanması fikrini paylaşan Rusya'yla işbirliği yaparak, Karadeniz Gücü'nün görev yönergesini değiştirmek yoluyla organize suçlar ve terörist tehditleri de gücün kapsamına aldı.⁵⁷ Ardından da bu çerçevede Türkiye'nin diğer bir girişimi olan Karadeniz Uyumunu (*Blacksea Harmony*) gündeme geldi. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ 6 Haziran 2005'te Washington'da toplanan Amerikan-Türk Konseyi Kongresinde yaptığı konuşmada bu konuya değinerek, Karadeniz'deki operasyonların Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle yürütüleceğini vurguladı:

Terörizme, uyuşturucu ve insan kaçakçılığına karşı Akdeniz ve Anadolu'da artan önlemlere ek olarak, Karadeniz'de "Karadeniz Uyumunu (*Blacksea Harmony*)" adıyla başlatılan bir deniz operasyonu var. Bu Akdeniz'deki "Aktif Gayret (*Active*

⁵⁵ <http://www.blackseaför.org>

⁵⁶ <http://www.blackseaför.org>

⁵⁷ Serkan Demirtaş, "Karadeniz NATO'ya Kapalı," *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 2004, s. 8.

Endeavor)" hareketini tamamlayan bir operasyon. Bu çerçevede şüpheli gemiler izleniyor ve elde edilen bilgiler NATO ülkeleri ve Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle paylaşılıyor. Şüpheli görülen gemiler kontrol ediliyor ve Türk limanlarında sorgulanıyor. Bu operasyonlar Türkiye'nin kendi imkanları ile yapılıyor, bununla birlikte gelecekte bu tür operasyonlar Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle ortaklaşa ve işbirliği içerisinde yürütülecek.⁵⁸

11 Eylül terörist saldırıları, ABD'nin Afganistan'a ve ardından Irak'a müdahalesi Karadeniz bölgesinin önemini sadece AB ve NATO ülkelerinin Doğu sınırını oluşturan bölge olarak değil, aynı zamanda Körfez'e kadar uzanan stratejik coğrafyanın bir parçası olarak da arttırdı. 15 yıl öncesiyle kıyaslandığında bölge küresel dinamikleri daha fazla etkileyebilen ve gelişmelerden daha fazla etkilenen bir durumdadır. 11 Eylül ile başlayan süreçte Amerika'nın "terörle mücadele" kampanyası için, bölgenin "doğal bir sığına tahtası" olabileceğinden hareketle, Karadeniz'in jeopolitik önemini giderek artan oranda devam edeceği görülmektedir. Romanya Savunma Bakanının bu yöndeki açıklamaları ve Romen Dışişleri Bakanlığı'nun, ABD'nin desteğiyle baskıcı rejimleri deviren eski Doğu Bloku ülkelerini "ABD'ye borçlu" olarak tanımlaması⁵⁹ da bölgedeki Amerikan askeri yapılanmasının kalıcı olacağı görüşünü desteklemektedir. Kendilerini Amerika'nın bölgedeki askeri yeniden yapılanmasının ortasında bulan Bulgaristan ve Romanya, Afganistan hareketinde Uluslararası Güvenlik Destek Kuvveti (ISAF) bünyesinde Kabil'e "barış gücü" olarak askerlerini göndermişlerdi ve aynı işlevi Irak'ta savaş sonrası kurulacak yapıda da üstlenmeye soyundular.⁶⁰ Romanya ve Bulgaristan'ın durumu, bir açıdan son dönemde Amerika'nın Avrupa'daki üslerini Doğu yönüne kaydırma eğilimini yansıtmaktadır. Karadeniz sahilindeki Köstence ve Burgaz'da üsler kuran Amerikan güçlerinin buradaki faaliyetleri de bu izlenimi desteklemektedir. Polonya, Romanya ve Bulgaristan ekseninde askeri bir hat kurmakta olan

⁵⁸ Genelkurmay İkinci Başkanı General İlker Başbuğ'un, Amerikan- Türk Konseyi 24. Yıllık Kongresinde yaptığı konuşma, Washington, D. C., 6 Haziran 2005.

⁵⁹ "Romanian Foreign Affairs Minister: Former Communist States Have a Duty Towards the United States, www.seeurope.net, 8 Nisan 2003.

⁶⁰ Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki Burgaz'a bağlı Sarafovo üssünde konuşlanan Amerikan askerlerinin varlığıyla, buradaki havalimanı 1943'ten beri ilk kez bir yabancı gücün komutasına girmiştir. Amerikan Savunma bakanı Rumsfeld'in "Yeni Avrupa" olarak adlandırdığı bölgenin ana merkezlerinden biri haline gelecek gibi görünen Burgaz üssü, daha önce de Afganistan operasyonu sırasında Afganistan'a gönderilen yakıt ikmal uçakları için kullanılmıştı. Irak operasyonunda ise Afganistan krizinde olduğu gibi hem Bulgaristan, hem de Romanya hava sahalarını koşulsuz olarak ABD'ye açıp liman ve kara tesislerini de operasyon çalışmalarına dahil etmişlerdir. Romanya'nın Karadeniz'deki Köstence limanı, ABD birliklerinin Balkanlar, Ortadoğu ve Asya arasındaki rotasyonu için üs olmaya aday görünmektedir. "Chemical Contingent Departs for Jordan, 500 km. Away from Baghdad", Http://www.seeurope.net, 3 Nisan 2003.

Amerika, Ortadoğu'ya yönelik amaçlarını gerçekleştirmede buradaki limanlardan faydalanırken, Doğu Balkanlar'ın askeri modernizasyonunda da başlıca aktör konumundadır.

Benzer şekilde, Karadeniz'in NATO'ya dahil edilmesi yönünde önde gelen Amerikan düşünce kuruluşları yeni bir Avrupa-Atlantik Stratejisi oluşturma gayreti içindedirler.⁶¹ Yakın zamanda Ukrayna'da NATO askerlerinin konuşlandırılmasına izin veren bir memorandumun kabul edilmesi ve Gürcistan'da İttifak ile ortaklığa yönelik yeni bir planın hazırlanmış olması, bölgenin ABD'nin terörle mücadele ve "Büyük Orta Doğu" projelerine entegre edilmeye çalışıldığını göstermektedir. ABD, Batı için endişe kaynağı olan uyuşturucu, silah, insan kaçakçılığı, yasadışı göç, terörizm ve muhtemel nükleer yayılma gibi tehditlerin kapsamlı şekilde ancak Karadeniz bölgesinin de NATO'ya dahil edilmesi sayesinde ele alınabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle, Karadeniz'de Türkiye'nin girişimi ile başlatılan Karadeniz Görev Gücü'nün "Karadeniz'de güvenliğin Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle sağlanması girişimi" başta ABD olmak üzere, bölgeye kıyası olmayan ülkeleri dışarıda bırakması nedeniyle eleştirilmektedir. Türkiye ise bu konudaki politikasını temelde Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde ele almaktadır. Sözleşme, Boğazlar'da taraflardan biri olan Türkiye'ye hükümlerlik hakkı vermekte, Karadeniz ülkelerine askeri açıdan güvenlik sağlamakta, dünya ülkelerine Boğazlardan tahditsiz geçiş imkanı vererek de Karadeniz'in açık deniz olduğunu göstermektedir.⁶² Bunun dışında gelmesi muhtemel taleplere ve Sözleşmeyi değiştirme önerilerine ise Türkiye olumsuz yaklaşmaktadır.

Ekonomik İşbirliği'nden "Güvenlik Örgütü"ne?

1989'da Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ile tekrar stratejik öneme sahip bir bölge olarak karşımıza çıkan Karadeniz, bugün artık Avrupa'nın "Yeni Yakın Doğu"sunu oluşturmakta ve bölgeye hakim olan tek büyük güçten ziyade farklı güç odakları bulunmaktadır. Bölge ülkeleri de dünya ekonomisi ve siyasetine dahil olma çabası içindedirler. Klasik tarih profesörü Hitchner "Karadeniz bölgesinin dünyadan soyutlanmadığı ve

⁶¹ Asmus, Konstantin Dimitrov ve Joerg Forbrig (der.), *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D. C., The German Marshall Fund of the United States, 2004.

⁶² Montrö Anlaşmasına göre, Karadeniz'e sahildar olmayan ülkelerin harp gemilerinin geçişleri süre, tonaj ve cins itibarıyla bazı ciddi sınırlamalara tabidir. Karadeniz'e sahildar ülkelerin harp gemilerinin geçişleri de bazı sınırlamalara tabi olmakla beraber, sahildar olmayan devletlerin sınırlamalarından farklıdır.

kendi içerisinde kapanmadığı dönemlerde refah ve barış içerisinde olduğunu" söylemektedir.⁶³

Türk dış politikasında bölgeye yönelik temel görüş, Karadeniz bölgesinin ekonomik ve siyasi bir bütün olarak dünya sistemine entegre olmasının yolunun Batı kurumları ve değerleri ile uyum içerisinde olmasından geçtiğidir. Halihazırda, KEİT ülkelerinden Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan Batı güvenlik şemsiyesinin en güçlü ayağı olarak görülen NATO içerisinde yer almaktadırlar, diğer ülkeler ise Barış için Ortaklık (BİO) programı ile Avrupa-Atlantik güvenlik sistemine bağlanmışlardır. Diğer taraftan Yunanistan, Avrupa Birliği'nin tam üyesidir. Romanya ve Bulgaristan 2007'de üye olacaklar, Türkiye ise Ekim 2005'te müzakerelere başlamıştır. Diğer Karadeniz Bölgesi ülkeleri ise Avrupa Birliği ile bağlarını güçlendirmek için her türlü fırsatı değerlendirmektedirler.

1992'de temeli atılan KEİ, Karadeniz ülkelerini içine alan tek uluslararası örgüttür ve dışarıdan hiçbir müdahale olmadan bölge ülkeleri tarafından oluşturulmuştur. Bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin ve siyasi diyalogun sağlanması yönünde oluşturulan platform, Türkiye-Yunanistan, Ermenistan-Azerbaycan ve Ukrayna-Rusya gibi ülkelerin temsilcilerini ABD veya AB'nin baskısı olmadan bir araya getirmiştir. KEİ Zirve toplantılarında ve çalışma gruplarında pek çok kez bir araya gelen ülke temsilcileri, aralarındaki hassas siyasi ve güvenlik meselelerine gayri resmi çerçevede değinme imkanı bulmuşlardır. Kuruluşundan itibaren bölgede ekonomik ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi yönünde hedef belirlemiş olan KEİ'nin bölgedeki çatışmaları ve gerginlikleri engelleme veya sınırlandırma yetkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, geçen süre içerisinde bölgede, uluslararası alana paralel olarak, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç, terörizm gibi yeni sorun alanlarının ortaya çıkması ile, KEİ halihazırda son derece gelişmiş organizasyon yapısı ile bu sorunlara müdahale konusunda bölge ülkeleri arasındaki diyalogu geliştirmeye yönelmiştir.⁶⁴ Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler Karadeniz Görev Gücü (*Blackseafor*) ile bölgede teröre ve organize suçlara karşı mücadele konusunda da kararlılıklarını ortaya koymuşlardır.

KEİ'nin ekonomik bir örgüt olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen gelişmiş kurumsal yapısı ile bölgedeki düşük yoğunluklu güvenlik sorunlarının çözülmesinde rol oynayabilecek konuma gelmesi bun-

⁶³ R. Bruce Hitchner, "The Sea Friendly to Strangers: History and Making of a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea", Asmus, Dimitrov ve Forbrig (der.), *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2004, s. 31-32.

⁶⁴ Ioannis Stribis, "The Evolving Security Concern in the Black Sea Economic Cooperation", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 3, No. 3, Eylül 2003, s. 130-162.

dan sonrası için hedef oluşturmalıdır. KEİ Şartının imzalanmasından hemen sonra yayınlanan Yalta Zirvesi Deklarasyonunda KEİ ülkeleri “ekonomik işbirliğinde sağlanan ilerlemenin bölge ülkelerinin yararına olacak şekilde istikrar ve güveni arttıracacağı” belirterek, KEİ’in bölgede istikrar ve güveni sağlama konusundaki rolüne atıf yapmaktadır.⁶⁵ KEİ Şartı’nın 4. Maddesinde, işbirliği alanları içerisine 1992’deki İstanbul Deklarasyonunda bulunmayan “...örgütlü suçlar ve uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı göçle mücadele...” eklenmiştir. KEİ, başka bir bölgesel yapılanma olan Güneydoğu Avrupa İstikrar Pakti çerçevesinde Paktın düşük yoğunluklu güvenlik meselelerini içeren amaçlarının gerçekleştirilmesi yönünde destek vereceğini ifade etmiştir.⁶⁶

11 Eylül terörist saldırılarından sonra KEİ, teröre karşı mücadele konusunda aktif rol oynayacağını ortaya koyarak, güvenliğin ekonomik işbirliği yoluyla sağlanması yönündeki yaklaşımını aşarak güvenlik meselelerine işbirliği alanları arasında yer vermeye başlamıştır.⁶⁷

Dışarıdan herhangi bir gücün siyasi baskısı olmadan bölge ülkelerinin belli prensipler etrafında birleşerek, problemlerini çözmeye çalışmaları ve demokratikleşme çabalarında birbirlerine destek vermeleri başta Türkiye’nin müzakere sürecinde olmak üzere, Avrupa Birliği ile adaylık müzakerelerine başlamak isteyen ülkelere büyük mesafe kazandıracaktır. Kurumsal potansiyelin ekonomik meselelerin yanısıra güvenlik alanında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bölgede terörizmi destekleyen kaynakları da kurutacaktır. Etnik ayrımcılığı destekleyen politikaların sona erdirilerek, azınlık hakları konusunda Avrupa Birliği kriterlerinin “Karadeniz Kriterleri” olarak yerleştirilmesi

⁶⁵ “BSEC, Yalta Summit Declaration, 5 June 1998”, *Handbook of Documents*, Cilt 4, İstanbul, KEİ, 2000, s. 19, Para. 1.

⁶⁶ Bu çerçevede, Nisan 2001’de benimsenen KEİ Ekonomik Ajandası KEİ ülkelerinin güvenlik kaygıları ile organize suçlara karşı mücadele arasında doğrudan bağlantı kurarak bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Ajandanın üçüncü bölümünde “barışı koruma ve sorunların çözümü meselelerine girmeyen KEİ bölgesel bir ekonomik örgüt olarak güvenliğe katkısını ekonomik işbirliği yoluyla yapmaktadır. Bununla birlikte KEİ’nin Avrupa güvenliği ve istikrarına bu şekilde katkısı büyük siyasi önem taşımaktadır ve uluslararası camia tarafından Güney Doğu Avrupa İstikrar Pakti’na katılımı yönünde yapılan çağrıya cevaptır”, denerek KEİ Örgütü’nün “Suçla mücadelede Hükümetler arasında varılan Anlaşma tarafından belirlenen alanlarda işbirliğini geliştirmesi” gerektiği belirtilmektedir. *BSEC Economic Agenda*, 27 Nisan 2001, Moskova.

⁶⁷ Güvenlik alanında işbirliğini artırma konusunda KEİ’de meydana gelen değişikliği 25 Haziran 2002’de İstanbul’da gerçekleştirilen 10. Yıldönümü Zirve Toplantısı’nda görmek mümkündür. Zirve toplantısı Deklarasyonu’nun 4. paragrafında “Avrupa kıtasının güvenliğinin bölgelerindeki istikrara ve refaha bağlı olduğu vurgulanarak, Karadeniz bölgesinin istikrar ve güvenlik yönünde daha fazla çaba harcaması gerektiği” belirtilmiştir. KEİ Bakanlar Konseyi’nin bölgede istikrarı ve güvenliği arttırmak için yollar ve araçlar geliştirmesine yönelik çaba göstermesi teşvik edilmiştir. Zirve Deklarasyonu’nun tam metni için bkz., <http://www.mfa.gov.tr/grupa/af/bsec12.htm>

amaçlanmalıdır. Bunun ABD ve AB dayatması olmadan gerçekleştirilmesi bölge ülkelerinin kendilerine olan güvenini arttıracak, görüşmeler yoluyla sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır.

Sonuç: Quo Vadis?

Bugün gelinen noktada Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurumsal olarak tüm kazanımlarına ve oluşturduğu altyapıya rağmen üye ülkeler arasında istenen düzeyde ekonomik entegrasyonu sağlayamamıştır. Örgüt, Avrupa Birliği'nin bölge ülkelere yönelik politikalarında kaydedeğer bir ağırlık taşımamakta, hatta gözardı edilmektedir. ABD'deki uzmanlar ise bölge politikalarını değerlendirirken, KEİ Örgütü'ne "muerte" (İspanyolca ölü) demektedirler.⁶⁸ Bununla birlikte, bölge ülkeleri açısından bakıldığında, KEİ projesi bölgesel aidiyeti güçlendirmiş, aralarındaki tüm sorunlara rağmen ülkeler arasındaki diyalogu açık tutmuş ve güçlendirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede ortaya çıkan belirsizlik ortamının aşılmasında önemli bir platform oluşturmuştur.

KEİ Örgütü'nü Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, nihai olarak hedeflerin gerçekleştirildiğini ve Karadeniz'de istenen ekonomik işbirliği ve entegrasyon ortamının oluşturulabildiğini söylemek mümkün değildir. Bölge ülkeleri arasında ticaret ve ekonomik ilişkiler gün geçtikçe artmakla birlikte,⁶⁹ KEİ bu gelişmelerin dışında kalmıştır. Bununla birlikte, aradan geçen süre zarfında Türkiye, KEİ'de oluşturduğu kurumsal ortam ile aralarında siyasi ve ekonomik olarak büyük farklılıklar bulunan bölge ülkelerinin hepsiyle azami ölçüde mümkün olacak şekilde eşit şartlar altında ekonomik ve siyasi diyalog içerisinde olmayı başarmıştır.

En önemli faktör, Avrupa Birliği ve NATO'nun gelecekteki genişlemeleridir. Üye olan ya da üyeliğe yakınlaşmış ülkeler, ticari ilişkileri, emek hareketleri ve güvenlik yapıları bu yapıların kurallarına göre değişeceği için, daha geride kalan komşularıyla işbirliği yapma konusunda eskisi kadar istekli olmayacaklardır. Burada özellikle Türkiye ve Rusya'nın konumu farklılaşmaktadır. Türkiye NATO üyesi olmasına rağmen, AB ile müzakerelerin istenen doğrultuda devam etmemesi durumunda, AB ile ilişkileri soğutma dönemine ihtiyaç duyabilir ve bu durumda komşularıyla işbirliğine daha büyük önem verebilir. Benzer şekilde Rusya, özellikle Ukrayna-NATO ilişkilerinin geliştiği bir dönemde, Avrupa-Atlantik güvenlik sisteminden dışlandığı hissini devam etmesi durumunda, Türkiye ve İran ile yakınlaşma konusunda

⁶⁸ "The Future of Democracy", *Testimony of Bruce Pitcairn Jackson*, s. 4.

⁶⁹ Örneğin, Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 11 milyar Dolar'a ulaşmıştır ve yakın gelecekte 20 milyar Dolar'a çıkarılması hedeflenmektedir.

daha hevesli bir konuma gelebilir. Özellikle Karadeniz’de kıyası olmayan ülkelerin Karadeniz güvenliği konusunda söz sahibi olmasına, Karadeniz bölgesinin iki güçlü ülkesi birarada daha etkili bir şekilde karşı çıkabilirler ve dışarıdan gelecek baskıları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilirler.

Kaynakça

Adams, Terry, Michael Emerson, Laurence Mee ve Marius Vahl (der.), *Europe's Black Sea Dimension*, Brüksel: Center for European Policy Studies ve Atina: International Center for Black Sea Studies, 2002.

Akgün, M., "KEİ'ye Hayat Öpücüğü", *Hürriyet*, 23 Ağustos 2002.

Ascherson, Neal., *Black Sea*, New York, Hill and Wang, 1996.

Asmus, Ronald D., Konstantin Dimitrov ve Joerg Forbrig (der.), *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, Washington D.C., The German Marshall Fund of the United States, 2004.

Aybak, Tunç (der.), *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, London: I. B. Tauris, 2001.

Aydın, Mustafa, "Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy Toward Central Asia and Caucasus," Tareq Y. Ismael & Mustafa Aydın (der.), *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in World Politics*, New York, Ashgate, 2003,

_____, "Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement, *Occasional Papers*, no:53, Paris, EU Institute for Security Studies, June 2004.

Başkut, Yaman, *Aferin İyiydin*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2004.

Bazoğlu Sezer, Duygu, Turkey in the New Security Environment in the Balkan and Black Sea Region", Vojtech Mastny ve Craig Nation (der.), *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, Oxford, Westview, 1996.

_____, "From Hegemony to Pluralism: The Changing Politics of the Black Sea", *SAIS Review*, Cilt 17, Kış-Bahar, 1997.

_____, The Black Sea Politics and Turkey, *Turkey in the 21st Century*, Mustafa Aydın (der.), Ankara, International Relations Foundation, 1998.

Black Sea Economic Cooperation: A Handbook of Documents. 1994, İstanbul: BSEC Permanent International Secretariat, 1991.

Bleda, Tanışuğ, "Black Sea Economic Cooperation Region", *Turkish Review Quarterly Digest*, Cilt 5 No. 23, 1991.

Demirtaş, Serkan, "Karadeniz NATO'ya Kapalı," *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 2004.

Erkmenoğlu, Ferhan, (2000) "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)- Örgütünün Dünü, Bugünü ve Geleceği", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/4Erkmenoglu2.htm>.

Fuller, Graham E., "Turkey's New Eastern Orientation", Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser (der.), *Turkey's New Geopolitics: From Balkans to Western China*, Santa Monica, Westview Press, 1993.

- Gençkaya, Ö. F. (1993), "The Black Sea Economic Cooperation Project: A Regional Challenge to European Integration", *International Social Science Journal*, Cilt 45 No 4, 1993.
- Gültekin, N. Bülent ve Ayşe Mumcu, "Black Sea Economic Cooperation", Vojtech Mastny ve Craig Nation (der.), *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, Oxford, Westview, 1996.
- Samuel Huntington, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996.
- King, Charles, "The New Near East", *Survival*, Cilt 43 No 2, Haziran 2001.
- King, Charles, *The Black Sea: A History*, Oxford University Press, 2004.
- Osmançavuşoğlu, Emel G., *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain's Role in Shaping Western Policy 1991-1995*, Ankara, SAM Papers, 2001.
- Öniş, Ziya, "Turkey in the Post-Cold War Era: In Search of Identity", *Middle East Journal*, Cilt 49 No 1, Kış 1995.
- Özüye, Oktay, "Black Sea Economic Cooperation" (Karadeniz Ekonomik İşbirliği), *Mediterranean Quarterly*, Cilt 3 No 3, 1992.
- Pavliuk, Oleksandr ve Ivanna Klympush-Tsintsadze (ed.), *The Black Sea Region: Cooperation and Security Building*, New York, M.E. Sharpe, 2004.
- Risks, Challenges and Opportunities in the Black Sea Area at a Time of Structural Change, *Proceedings*, International Seminar, Harvard University, John F. Kennedy School of Government ve Romanian Ministry of National Defense, Romania, 2002.
- Sayan, Serdar, "The Black Sea Economic Cooperation Project: A Substitute For or A Complement to Globalization Efforts in the Middle East and the Balkans?," Ekonomik Araştırma Forumu'nda sunulan çalışma, Kahire, 1998. http://www.bilkent.edu.tr/~sayan/DiscussionPapers/ERF_WP9806.pdf
- Stribis, Ioannis, "The Evolving Security Concern in the Black Sea Economic Cooperation", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 3 No 3, Eylül 2003.
- Tayfur, Fatih, "Turkish Foreign Policy towards the Euro-Mediterranean Partnership and the Black Sea Economic Cooperation: A Comparative Analysis", *Foreign Policy*, 1-2-3-4, 1999.
- TÜSİAD, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi: Ekonomik Bir Değerlendirme*, İstanbul, TÜSİAD yayınları, 1993.
- Valinakis, Yannis, "The Black Sea Region: Challenges and Opportunities for Europe", *Chaillot Papers*, No. 36, Paris, EU Institute for Security Studies, 1999.
- Zeyrek, D., "KEİ Ülkelerinin Akli Fikri AB", *Radikal*, 26 Temmuz 2002.

Summary

By the end of the Cold War, as in other parts of the former Communist world such as the Balkans, the Black Sea region became ridden with conflicts. None of these conflicts has so far been settled and the Black Sea region is as unstable as it was 15 years ago. Turkey's preference however, was to take the initiative and sow the seeds of economic and political cooperation by Black Sea Economic Cooperation (BSEC) project. Albania, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Greece, Moldova, Romania, Russia, Turkey and Ukraine came together as early as 1992 "to ensure that the Black Sea becomes a sea of peace, stability and prosperity" and signed the Bosphorus Statement on 25 June to promote friendly and good neighbourly relations. The BSEC Charter came into force in May 1999 giving birth to the Organization of the Black Sea Economic Cooperation with an international legal personality.

Throughout the twentieth century, The Black Sea as a region has been missing in mental maps of the local populations, political leaders, diplomats and researchers as if it were an intellectual version of the *Bermuda Triangle*. However, it has made a comeback to the Eurasian political arena with all its complexities, conflicts and geo-strategic importance. For advocates of the "clash of civilizations" argument, it is one of the fault lines, the closest to Europe as the meeting point of the Orthodox Christian and Muslim populations.

Following the fall of the Communist regimes with the dissolution of the Soviet Union, newly independent Eastern and Central European states opted for democratic and free-market principles. With the enlargement of EU and NATO, the borders of the Transatlantic Community reached the Black Sea area that is also known as the "New Near East," a region with a paramount importance in its fight against new security threats such as illegal immigration, drug trafficking, proliferation of all kinds of weapons, environmental hazards and probably the most important and acute threat of all international terrorism. The stability and security of the Black Sea area as a transit energy route from the Caspian and Central Asia oil and gas sources to Europe are also vitally important.

Covering a geography encompassing the territories of the Black Sea littoral states, the Balkans and the Caucasus with an area of nearly 20 million square kilometres, the BSEC region has a market of 350 million people, and after the Persian Gulf, the second largest reserves of oil and gas. At the beginning of the 1990s, Turkey found the suitable climate to initiate regional economic cooperation. The favourable political environment after the collapse of Communism and dissolution of the Soviet Union enabled Turkey to play a leading role in shaping the region ac-

According to the principles of democracy and a free market economy. The then President of Turkey, Turgut Özal, was known for his economic and political liberalism. His vision of "Turkic peoples from Adriatic to the Chinese Wall" on the one hand and the Turkish political and foreign policy elites' long standing ambition and efforts to become full member of European Union, on the other, were behind the drive to establish a formal mechanism for cooperation in the Black Sea region. According to the forefather of the idea, Şükrü Elekdağ, a senior Turkish diplomat, Turkey is a "Balkan, Black Sea, Caucasian, Asian and Mediterranean country as well as being European and Middle Eastern." Therefore, the conditions created by the end of the Cold War brought ample opportunities to Turkey, to realise its economic and political potential without endangering its relations with an important neighbour, Russia. Turkey's bolder and more nationalist (or neo-Ottomanist\ Turanist) new foreign policy initiatives in Central Asia, its efforts to establish economic, cultural and political relations with the Turkic Republics in that region began to disturb Russia. So, partnership with Russia in the Black Sea region in a multi-lateral organisation was considered as balancing and soothing the relations.

Primarily, the BSEC initiative by Turkey should be considered as a design of the Turkish Foreign Ministry's senior diplomats which is in total conformity with a key principle of traditional Turkish foreign policy: establishment of good relations with neighbours, without exception (e.g. by also inviting Armenia, Greece although they are not Black Sea littoral states), aiming to create a cooperative environment in a balanced manner. Although frequently criticized by having a "narrow" viewpoint, which saw matters only from a political and strategic angle, as well as for traditionalism, the BSEC is a very good example of ingenuity and adaptation to new economic and political circumstances. With the BSEC project, Turkey, on the one hand, found an opportunity to share its experience of democracy and free market economy with neighbouring post-communist states and on the other hand involved the country's private sector and business circles in the new foreign policy initiative.

With various motivations, the post-communist states invited to the initiative responded positively and enthusiastically as early as 1990 and became members of the BSEC without much delay. For a long period, the BSEC provided heads of states and governments of member states with the only regional forum for bilateral and multilateral meetings and negotiations on various matters of national and regional concern. In its existence of 15 years, the BSEC has become a platform for discussion and cooperation on many areas including energy, transport, trade and economic development, environment, tourism, agriculture, SMEs, com-

bating organized crime, terrorism, emergency relief and elimination of consequences of natural and man-made disasters.

Apart from the BSEC structure, there are other regional initiatives geared towards security matters. *Blackseafor* and later *Blacksea Harmony* aim at reinforcing the stability and safety of the Black Sea region through the pooling of littoral states' naval forces. The basic idea behind all these formations are controlling and directing both the opportunities and the challenges in the Black Sea area by the indigenous states of the region. Russian-Turkish cooperation in that regard coincided with the increasing geo-strategic importance of the region in the fight against international terrorism. Today, the Black Sea, along with the Middle East, is another region where the strategic interests of the US and Turkey do not seem to be convergent and relations of two countries are likely to encounter new difficulties in the period ahead.